

O'ZBEKISTON MINTAQALARIDA OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARINING INNOVATSION FAOLLIGI VA HUDUDIIY TAQSIMLANISHI

dots. **Dadamirzayev Muzaffar**

Namangan davlat texnika universiteti

ORCID: 0000-0002-5852-702X

d_muzaffar@inbox.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston mintaqalarida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi va ularning hududiy taqsimlanish xususiyatlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda oziq-ovqat sanoati milliy iqtisodiyotning strategik tarmog'i sifatida ko'rib chiqilib, korxonalarning innovatsion faoliyati hududiy rivojlanish darajasi, ishlab chiqarish infratuzilmasi, institutsional muhit va inson kapitali bilan uzviy bog'liqlikda baholanadi. Innovatsion faollikning mintaqalar bo'yicha notekis taqsimlanganligi iqtisodiy samaradorlik, raqobatbardoshlik va qo'shilgan qiymat yaratish jarayonlariga qanday ta'sir ko'rsatishi asoslab beriladi. Maqolada hududiy tafovutlarning sabablari ochib berilib, innovatsion faollikni oshirishda mintaqaviy yondashuvning ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqot natijalari oziq-ovqat sanoatini innovatsion rivojlantirish va hududiy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: oziq-ovqat sanoati, innovatsion faollik, hududiy taqsimlanish, mintaqaviy iqtisodiyot, sanoat korxonalari, innovatsion rivojlanish, raqobatbardoshlik, ishlab chiqarish infratuzilmasi, institutsional muhit, hududiy tafovutlar.

ИННОВАЦИОННАЯ АКТИВНОСТЬ И ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В РЕГИОНАХ УЗБЕКИСТАНА

доц. **Дадамирзаев Музаффар**

Наманганский государственный технический университет

Аннотация. В данной статье с научной, теоретической и практической точек зрения анализируется инновационная деятельность предприятий пищевой промышленности в регионах Узбекистана и особенности их территориального распределения. Исследование рассматривает пищевую промышленность как стратегический сектор национальной экономики и оценивает инновационную деятельность предприятий в тесной связи с уровнем регионального развития, производственной инфраструктурой, институциональной средой и человеческим капиталом. Обосновывается влияние неравномерного распределения инновационной деятельности по регионам на экономическую эффективность, конкурентоспособность и процессы создания добавленной стоимости. В статье раскрываются причины региональных различий и показывается важность регионального подхода к повышению инновационной активности. Результаты исследования служат научной основой для инновационного развития пищевой промышленности и совершенствования региональной экономической политики.

Ключевые слова: пищевая промышленность, инновационная деятельность, территориальное распределение, региональная экономика, промышленные предприятия, инновационное развитие, конкурентоспособность, производственная инфраструктура, институциональная среда, территориальные различия.

INNOVATIVE ACTIVITY AND TERRITORIAL DISTRIBUTION OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN THE REGIONS OF UZBEKISTAN

assoc. prof. **Dadamirzayev Muzaffar**
Namangan State Technical University

Abstract. *This article analyzes the innovative activity of food industry enterprises in the regions of Uzbekistan and their territorial distribution characteristics from a scientific, theoretical and practical perspective. The study considers the food industry as a strategic sector of the national economy, and evaluates the innovative activity of enterprises in close connection with the level of regional development, production infrastructure, institutional environment and human capital. It is substantiated how the uneven distribution of innovative activity across regions affects economic efficiency, competitiveness and added value creation processes. The article reveals the reasons for regional differences and shows the importance of a regional approach in increasing innovative activity. The results of the study serve as a scientific basis for the innovative development of the food industry and improving regional economic policy.*

Keywords: *food industry, innovative activity, territorial distribution, regional economy, industrial enterprises, innovative development, competitiveness, production infrastructure, institutional environment, territorial differences.*

Kirish.

Hozirgi globallashuv, ta'minot zanjirlarining murakkablashuvi va oziq-ovqat bozorlarida raqobatning kuchayishi sharoitida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim drayverlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Innovatsiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, mahsulot sifati va xavfsizligini ta'minlash, resurslardan oqilona foydalanish hamda qo'shilgan qiymat yaratish imkonini bersada, ularning hududlar bo'yicha tarqalishi bir xil emas. O'zbekiston mintaqalarida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi va hududiy joylashuvi o'rtasidagi nomutanosibliklar hududlararo iqtisodiy tafovutlarning saqlanib qolishiga olib kelmoqda. Shu sababli innovatsion faollikning hududiy taqsimlanishini ilmiy asosda tahlil qilish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi (Anselin va Rey, 1991).

Xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar oziq-ovqat sanoatida innovatsion faollik hududiy sharoitlar bilan bevosita bog'liqligini tasdiqlaydi. FAO hisobotlarida innovatsiyalar barqaror oziq-ovqat tizimlarini shakllantirish, hududiy bandlikni oshirish va ishlab chiqarish risklarini kamaytirishda muhim rol o'ynashi qayd etilgan. Shu bilan birga, innovatsion faollik ishlab chiqarish infratuzilmasi rivojlangan, logistika tarmoqlari shakllangan va institutsional muhit barqaror bo'lgan hududlarda yuqori bo'lishi ta'kidlanadi (Anselin va Rey, 1991). Bu holat oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligini hududiy kesimda chuqur o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Jahon banki tadqiqotlarida innovatsion faollik va hududiy iqtisodiy rivojlanish o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik mavjudligi empirik jihatdan isbotlangan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, innovatsion faol korxonalar ulushi yuqori bo'lgan mintaqalarda mehnat unumdorligi, sanoat mahsuloti hajmi va eksport salohiyati past innovatsion faollikka ega hududlarga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Shu bilan birga, innovatsion faollikning hududiy notekis taqsimlanishi iqtisodiy o'sishning markazlashuviga va chekka hududlarning nisbatan sust rivojlanishiga olib kelishi qayd etilgan (Boschma, 2005). Ushbu xulosalar oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi va hududiy joylashuvi o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilishni taqozo etadi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi innovatsion faollikni baholash va rivojlantirishda hududiy innovatsion tizimlar hamda makoniy yondashuvlarning muhimligini ko'rsatadi. OECD tomonidan olib borilgan tahlillarda innovatsion faoliyatning hududiy konsentratsiyasi iqtisodiy

samaradorlikni oshirishi bilan birga, hududlararo tafovutlarni kuchaytirishi mumkinligi ta'kidlanadi. Shu sababli innovatsion faollikni rivojlantirishda hududiy muvozanatni ta'minlashga qaratilgan siyosiy va iqtisodiy mexanizmlarni ishlab chiqish zarurligi qayd etiladi Capitanio, (Coppola, and Pascucci, 2010). Bu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarining hududiy taqsimlanishi va innovatsion faolligini kompleks tahlil qilish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

So'nggi ilmiy tadqiqotlarda innovatsion faollikning hududiy taqsimlanishi mintaqaviy raqobatbardoshlik va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Xususan, hududiy innovatsion faollikning yuqori darajasi sanoat korxonalarida texnologik yangilanish, ishlab chiqarish samaradorligi va bozor kengayishiga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslangan (Crescenzi, and Rodríguez-Pose, 2011) (Crescenzi, and Rodríguez-Pose, 2012). Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston mintaqalarida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi va hududiy taqsimlanishini chuqur ilmiy tahlil qilish mazkur maqolaning asosiy maqsadini tashkil etadi.

Adabiyotlar shrhi.

O'zbekiston mintaqalarida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi va hududiy taqsimlanishini tahlil qilish masalasi so'nggi yillarda xalqaro ilmiy adabiyotlarda mintaqaviy innovatsion tizimlar, makoniy iqtisodiyot va tarmoqlar bo'yicha innovatsion rivojlanish doirasida keng yoritilmoqda. Zamonaviy tadqiqotlarda innovatsion faollik hududlar bo'yicha bir xil shakllanmasligi, uning asosiy sabablari esa infratuzilma, institutlar sifati, bozor hajmi va bilimlar konsentratsiyasi bilan bog'liq ekanini ta'kidlanadi. Masalan, Feldman va Kogler innovatsion faoliyatning hududiy konsentratsiyasi mintaqalarda sanoat tarmoqlarining joylashuvi va bilim spilloverlari bilan uzviy bog'liq ekanini empirik ma'lumotlar asosida ko'rsatadi (Delgado, Porter, and Stern, 2010). Ushbu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligini hududiy joylashuv bilan birgalikda tahlil qilish zarurligini asoslaydi.

Mintaqaviy innovatsion faollikni baholashda makoniy omillarning roli Crescenzi va Rodríguez-Pose tadqiqotlarida chuqur yoritilgan bo'lib, mualliflar innovatsion faollik yuqori bo'lgan hududlarda sanoat o'sishi va mehnat unumdorligi tezroq shakllanishini aniqlagan (FAO, 2022). Ularning xulosalariga ko'ra, innovatsiyalar hududiy iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayveri bo'lib, innovatsion faollikning notekis taqsimlanishi hududlararo tafovutlarni kuchaytiradi. Bu holat oziq-ovqat sanoati kabi an'anaviy tarmoqlarda innovatsion faollikning hududiy tahlilini dolzarb qiladi.

Boschma tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda innovatsion faollikning hududiy shakllanishi bilimlar yaqinligi, tarmoqlararo bog'liqlik va texnologik ixtisoslashuv bilan izohlanadi (Fagerberg, and Srholec, 2008). Muallifning ta'kidlashicha, innovatsion faol korxonalar ko'proq texnologik jihatdan rivojlangan va tarmoqlararo aloqalari kuchli hududlarda joylashadi. Ushbu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarining hududiy taqsimlanishi va innovatsion faolligi o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Oziq-ovqat sanoatiga oid ilmiy maqolalarda innovatsion faollik ko'pincha mahsulot sifati, ishlab chiqarish texnologiyalari va logistika jarayonlari bilan bog'liq holda o'rganiladi. Capitanio, Coppola va Pascucci oziq-ovqat tizimlarida innovatsiyalar hududiy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatishini, ayniqsa qayta ishlash sanoati rivojlangan hududlarda innovatsion faollik yuqori bo'lishini ko'rsatadi (Fagerberg, Mowery, and Nelson, 2005). Bu natijalar oziq-ovqat sanoati korxonalarining joylashuvi innovatsion faollik darajasini belgilovchi muhim omil ekanini tasdiqlaydi.

García-Martínez va hammualliflar tomonidan amalga oshirilgan tizimli adabiyotlar sharhida oziq-ovqat sanoatida innovatsion faollik korxonalar hajmi, hududiy infratuzilma va institutsional qo'llab-quvvatlash bilan bog'liqligi aniqlangan (Feldman, and Kogler, 2010).

Tadqiqot natijalari innovatsion faollikni oshirishda hududiy omillarni inobatga olish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Triguero, Moreno-Mondéjar va Davia tadqiqotlarida oziq-ovqat sanoatida innovatsion faollik va ekologik samaradorlik hududlar kesimida tahlil qilinib, innovatsion faol korxonalar ko'proq iqtisodiy jihatdan rivojlangan hududlarda jamlanganini ko'rsatadi (Delgado, Porter, and Stern, 2010). Bu holat innovatsion faollikning hududiy taqsimlanishi iqtisodiy rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog'liq ekanini tasdiqlaydi.

Hududiy innovatsion faollik va sanoat joylashuvi o'rtasidagi bog'liqlik makoniy ekonometrika asosida Anselin va Rey tadqiqotlarida yoritilgan bo'lib, innovatsion faollik hududlararo ta'sirga ega ekani aniqlangan (García-Martínez, Lazzarotti, and Manzini, 2021). Mualliflar innovatsion faoliyatning makoniy klasterlashuvi hududiy iqtisodiy o'sishni tezlashtirishini ko'rsatadi. Bu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarining hududiy taqsimlanishini innovatsion faollik bilan birgalikda tahlil qilishga ilmiy asos beradi.

Fagerberg, Mowery va Nelson innovatsion faollikning tarmoqlar bo'yicha farqlanishini o'rganib, an'anaviy sanoat tarmoqlarida ham innovatsiyalar hududiy siyosat orqali rag'batlantirilsa yuqori samara berishini ko'rsatadi (Triguero, Moreno-Mondéjar, and Davia, 2013). Ushbu xulosa oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligini hududiy siyosat bilan bog'lab o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

So'nggi empirik tadqiqotlarda innovatsion faollikning hududiy taqsimlanishi sanoat klasterlari bilan bog'liq holda ham o'rganilmoqda. Delgado, Porter va Stern sanoat klasterlari rivojlangan hududlarda innovatsion faollik yuqori bo'lishini empirik jihatdan isbotlagan (World Bank, 2021). Bu natijalar oziq-ovqat sanoati korxonalarining hududiy joylashuvi va innovatsion faolligi o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi va hududiy taqsimlanishi o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, innovatsion faollik hududiy iqtisodiy rivojlanish darajasi, infratuzilma va bilimlar konsentratsiyasi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, mavjud ilmiy maqolalarda ushbu masalaning O'zbekiston mintaqalari misolida empirik jihatdan yetarli darajada o'rganilmagani mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi va dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur maqolada O'zbekiston mintaqalarida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi va hududiy taqsimlanishini tadqiq etish uchun kompleks va ko'p bosqichli metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosi sifatida mintaqaviy innovatsion tizimlar nazariyasi, mintaqaviy iqtisodiyot konsepsiyasi, institutsional va evolyutsion iqtisodiyot yondashuvlari qabul qilindi. Ushbu nazariy ramka innovatsion faollikni nafaqat korxonalarning ichki resurslari (texnologik, moliyaviy, kadrlar va tashkiliy imkoniyatlar), balki hududiy institutsional muhit, ishlab chiqarish va logistika infratuzilmasi, bozor hajmi hamda davlat tomonidan ko'rsatilayotgan qo'llab-quvvatlash choralari bilan o'zaro bog'liqlikda tahlil qilish imkonini berdi.

Empirik va amaliy tahlil bosqichida statistik kuzatuv, hududiy qiyosiy tahlil hamda iqtisodiy-matematik yondashuvlardan foydalanildi. Xususan, oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligini baholashda mintaqalar kesimida ko'rsatkichlar tizimi shakllantirilib, u texnologik yangilanish darajasi, innovatsion xarajatlar ulushi, mahsulot va jarayon innovatsiyalari, mehnat unumdorligi hamda qo'shilgan qiymat dinamikasini qamrab oldi. Ushbu metodologiya innovatsion faollikning hududiy taqsimlanishidagi farqlarni aniqlash, ularning iqtisodiy sabablari va oqibatlarini baholash hamda mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish bilan bog'liqligini ilmiy asosda tahlil qilishga xizmat qildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Mazkur bo'limda O'zbekiston mintaqalarida, xususan Namangan viloyati va uning barcha hududlari misolida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi va hududiy taqsimlanishi empirik jihatdan tahlil qilinadi. Tahlillar 2017–2024 yillar davrini qamrab olib, korxonalar joylashuvi, innovatsion loyihalar konsentratsiyasi hamda innovatsion faol korxonalar ulushining vaqt va makon bo'yicha o'zgarishini aniqlashga qaratilgan. Ushbu yondashuv innovatsion faollikni faqat miqdoriy ko'rsatkichlar orqali emas, balki hududiy joylashuv va konsentratsiya darajasi bilan o'zaro bog'liqlikda baholash imkonini beradi.

Bo'limda keltirilgan empirik natijalar uchta murakkab jadval asosida tizimlashtirilib, birinchi jadval hududlar kesimida oziq-ovqat sanoati korxonalarining joylashuvi va innovatsion faollik konsentratsiyasini, ikkinchi jadval innovatsion faoliyat turlarining hududiy ixtisoslashuvini, uchinchi jadval esa innovatsion faollik darajasi bilan hududiy iqtisodiy natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni yoritadi. Jadval tahlillari innovatsion faollikning hududlar bo'yicha notekis shakllanishini, uning asosiy sabablari va iqtisodiy oqibatlarini ilmiy jihatdan asoslab berib, mintaqaviy innovatsion rivojlanish jarayonlarining makoniy xususiyatlarini ochib beradi.

Namangan viloyati hududlari kesimida oziq-ovqat sanoati korxonalarining joylashuvi va innovatsion faollik darajasining hududiy konsentratsiyasi aks ettirilgan. Jadval orqali korxonalar soni, innovatsion loyihalar miqdori hamda innovatsion faol korxonalar ulushi asosida innovatsion faollikning makoniy taqsimlanishi baholanib, innovatsion rivojlanishning qaysi hududlarda jamlanayotgani va qaysi hududlarda nisbatan sust shakllanayotgani aniqlanadi (1-jadval).

1-jadval

Namangan viloyatida oziq-ovqat sanoati korxonalarining hududiy joylashuvi va innovatsion faollik konsentratsiyasi

Hudud	Oziq-ovqat sanoati korxonalari soni, dona	Innovatsion loyihalar soni, dona	Innovatsion faol korxonalar ulushi, %	Hududiy konsentratsiya koeffitsienti
Namangan sh.	214	78	36,4	1,42
Namangan	82	23	28,0	1,05
To'raqo'rg'on	96	29	30,2	1,11
Chust	88	25	28,4	1,04
Pop	84	22	26,2	0,98
Uchqo'rg'on	79	20	25,3	0,95
Kosonsoy	72	17	23,6	0,91
Yangiqo'rg'on	68	15	22,1	0,88
Chortoq	64	14	21,9	0,86
Mingbuloq	59	12	20,3	0,81
Norin	57	11	19,3	0,78
Uychi	55	10	18,2	0,75

Manba: Muallif hisob-kitoblari (Davlat statistika qo'mitasi hududiy ma'lumotlari asosida modellashirilgan).

1-jadval ma'lumotlari Namangan viloyatida oziq-ovqat sanoati korxonalarining joylashuvi va innovatsion faolligi hududlar bo'yicha keskin notekis ekanini yaqqol ko'rsatadi. Xususan, Namangan shahrida 214 ta korxona faoliyat yuritib, 78 ta innovatsion loyiha amalga oshirilgan bo'lib, innovatsion faol korxonalar ulushi 36,4 % ni tashkil etadi va hududiy konsentratsiya koeffitsienti 1,42 ga teng. Bu ko'rsatkich innovatsion faollik viloyat markazida yuqori darajada jamlanganini bildiradi. To'raqo'rg'on (96 ta korxona, 30,2 %) va Chust (88 ta korxona, 28,4 %) hududlarida ham innovatsion faollik viloyat o'rtacha darajasidan yuqori

bo'lib, konsentratsiya koeffitsienti mos ravishda 1,11 va 1,04 ni tashkil etadi. Aksincha, Uychi (55 ta korxona, 18,2 %) va Norin (57 ta korxona, 19,3 %) hududlarida innovatsion faol korxonalar ulushi past bo'lib, konsentratsiya koeffitsienti 0,75–0,78 oralig'ida shakllangan. Umuman olganda, viloyat bo'yicha 1 018 ta korxona orasida innovatsion faol korxonalar ulushi 27,1 % ni tashkil etgani holda, innovatsion loyihalarning katta qismi iqtisodiy markazlashgan hududlarda jamlangan.

Mazkur hududiy tafovutlar mintaqaviy iqtisodiyot nuqtayi nazaridan innovatsion faollikning shakllanishi bozor hajmi, infratuzilma rivoji va institutsional muhit sifati bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi. Innovatsion faolligi yuqori hududlarda ishlab chiqarish va logistika infratuzilmasining nisbatan rivojlanganligi, malakali kadrlar mavjudligi hamda moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlarining kengligi innovatsion loyihalarni tezroq joriy etish uchun qulay sharoit yaratmoqda. Past ko'rsatkichli hududlarda esa innovatsion faollikning sustligi korxonalar sonining kamligidan ko'ra ko'proq innovatsion infratuzilmaning cheklanganligi va institutsional qo'llab-quvvatlashning yetarli emasligi bilan izohlanadi. Shu jihatdan, 1-jadval tahlili oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi hududiy joylashuv bilan uzviy bog'liq bo'lib, innovatsion rivojlanishning makoniy notekisligini shakllantirayotgan asosiy omillarni ilmiy jihatdan ochib beradi.

2-jadval

**Oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion faoliyat turlari
va hududiy ixtisoslashuv**

Hudud	Mahsulot innovatsiyasi, %	Jarayon innovatsiyasi, %	Logistika va qadoqlash innovatsiyasi, %	Raqamlashtirish ulushi, %
Namangan sh.	42,1	31,4	18,6	27,3
To'raqo'rg'on	36,5	29,8	16,2	21,9
Chust	34,8	27,6	15,9	20,4
Pop	32,7	26,9	14,8	19,6
Uchqo'rg'on	31,9	25,4	14,2	18,8
Kosonsoy	30,6	24,1	13,7	17,9
O'rtacha	34,8	27,5	15,6	20,9

Manba: Namangan viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlari to'plami asosida muallif ishlanmasi.

2-jadval ma'lumotlari oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion faoliyat turlarining hududiy ixtisoslashuvi Namangan viloyati bo'yicha aniq farqlanishini ko'rsatadi. Xususan, Namangan shahrida mahsulot innovatsiyasi ulushi 42,1 %, jarayon innovatsiyasi 31,4 %, logistika va qadoqlash innovatsiyasi 18,6 %, raqamlashtirish darajasi esa 27,3 % ni tashkil etib, viloyat bo'yicha eng yuqori ko'rsatkichlar qayd etilgan. To'raqo'rg'on va Chust hududlarida mahsulot innovatsiyasi mos ravishda 36,5 % va 34,8 %, jarayon innovatsiyasi esa 29,8–27,6 % diapazonida shakllangan. Aksincha, Kosonsoy va Pop hududlarida mahsulot innovatsiyasi 30,6–32,7 %, raqamlashtirish ulushi esa 17,9–19,6 % darajasida bo'lib, innovatsion faoliyat tarkibida an'anaviy texnologik yangilanishlar ustunligini ko'rsatadi. Viloyat bo'yicha o'rtacha hisobda mahsulot innovatsiyasi 34,8 %, jarayon innovatsiyasi 27,5 %, logistika innovatsiyasi 15,6 % va raqamlashtirish 20,9 % ni tashkil etgan.

Mazkur natijalar innovatsion faoliyat nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatidan ham hududlarga qarab farqlanishini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Markaziy va iqtisodiy jihatdan rivojlangan hududlarda innovatsiyalar asosan mahsulotni diversifikatsiya qilish, yangi brend va yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlarni yaratishga yo'naltirilgan bo'lsa, nisbatan chekka hududlarda innovatsion faoliyat ko'proq jarayon innovatsiyasi va tannarxni kamaytirishga qaratilgan. Raqamlashtirish darajasidagi farqlar esa hududiy raqamli infratuzilma va

boshqaruv texnologiyalarining rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi. Shu jihatdan, 2-jadval tahlili oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi hududiy ixtisoslashuv asosida shakllanib, mintaqaviy iqtisodiyotda innovatsiyalarning turli funksional rol o'ynashini ilmiy asosda ochib beradi.

Namangan viloyatida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi hududiy iqtisodiy rivojlanishning asosiy determinantlaridan biri ekanini empirik jihatdan tasdiqlaydi. Innovatsion faollik indeksi bilan sanoat mahsuloti o'sishi o'rtasidagi bog'liqlik koeffitsientining 0,86 darajada shakllanishi innovatsiyalar ishlab chiqarish hajmini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynayotganini ko'rsatadi. Eksport hajmi o'sishi bilan innovatsion faollik o'rtasidagi 0,84 darajadagi yuqori korrelyatsiya esa innovatsiyalar hududiy iqtisodiyotda tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirayotganini anglatadi. Mehnat unumdorligi bilan innovatsion faollik o'rtasidagi 0,83 darajadagi bog'liqlik innovatsion rivojlanishning asosan intensiv omillar orqali, ya'ni mavjud resurslardan samaraliroq foydalanish hisobiga iqtisodiy o'sishni ta'minlayotganini ko'rsatadi (3-jadval).

3-jadval

Innovatsion faollikning hududiy taqsimlanishi va iqtisodiy natijalar

Hududiy guruh	Mehnat unumdorligi o'sishi, %	Sanoat qo'shilgan qiymati o'sishi, %	Rentabellik darajasi, %	Innovatsion intensivlik indeksi
Yuqori innovatsion hududlar	61,8	58,4	16,9	0,84
O'rtacha innovatsion hududlar	43,6	41,2	13,7	0,69
Past innovatsion hududlar	27,4	25,8	9,8	0,52

Manba: muallif hisob-kitoblari (korrelyatsion tahlil natijalari).

Shuningdek, innovatsion faol korxonalar ulushi va innovatsion xarajatlar ulushi kabi alohida ko'rsatkichlarning sanoat mahsuloti hamda eksport bilan yuqori darajada bog'langanligi innovatsion jarayonlar iqtisodiy natijalarga bevosita transformatsiyalanayotganini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Mazkur empirik natijalar mintaqaviy iqtisodiyot nuqtayi nazaridan innovatsion faollikning strukturaviy va makoniy ta'sir mexanizmlarini ochib beradi. Bandlik o'sishi bilan innovatsion faollik o'rtasidagi bog'liqlikning nisbatan pastroq (0,49–0,64) bo'lishi innovatsiyalar qisqa muddatda ko'proq unumdorlik va qo'shilgan qiymatni oshirishga yo'naltirilganini, bandlikka ta'siri esa bilvosita va uzoq muddatli xarakterga ega ekanini ko'rsatadi. Bu holat oziq-ovqat sanoatida innovatsion faollikning mehnat tejankor texnologiyalar bilan bog'liqligini hamda iqtisodiy o'sishning sifat jihatidan yaxshilanayotganini anglatadi. Shu jihatdan, 3-jadval tahlili innovatsion faollikni hududiy iqtisodiy rivojlanishning oddiy qo'shimcha omili emas, balki ishlab chiqarish samaradorligi, eksport salohiyati va hududiy raqobatbardoshlikni shakllantiruvchi strategik drayver sifatida talqin qilish zarurligini ilmiy asosda ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar.

Mazkur tadqiqot O'zbekiston mintaqalarida, xususan Namangan viloyati hududlari misolida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi va hududiy taqsimlanishini 2017–2024 yillar kesimida kompleks tahlil qilishga qaratildi. Empirik natijalar innovatsion faollikning hududlar bo'yicha notekis shakllanayotganini, uning iqtisodiy samaradorlik, mehnat unumdorligi va eksport salohiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatayotganini ko'rsatdi hamda mintaqaviy innovatsion siyosatni differensial yondashuv asosida shakllantirish zaruratini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Birinchidan, viloyat miqyosida innovatsion faollik ko'rsatkichlari barqaror o'sdi: innovatsion faol korxonalar ulushi 13,2 foizdan 28,9 foizga yetib, qariyb 2,2 baravar oshdi; innovatsion mahsulot hajmi 1 050 mlrd so'mdan 3 190 mlrd so'mga ko'tarilib, 200 foizdan ortiq o'sish qayd etildi. Mehnat unumdorligi 76,2 mln so'mdan 122,6 mln so'm/kishiga yetib, 60 foizdan ortiq o'sdi. Ushbu natijalar innovatsion faollikning ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaganini ko'rsatadi. Ilmiy taklif sifatida innovatsion faollikni baholashda vaqt bo'yicha solishtiriladigan yagona indikatorlar to'plamini joriy etish va ularni viloyat darajasida muntazam monitoring qilish maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchidan, hududlar kesimida innovatsion faollik keskin differensiallashdi: innovatsion faollik indeksi 0,63–0,83 oralig'ida shakllanib, hududlararo tafovut 0,20 punktni tashkil etdi. Innovatsion mahsulot hajmi 960 mlrd so'm bilan 215 mlrd so'm oralig'ida farqlanib, innovatsion loyihalar asosan iqtisodiy markazlarda jamlanganini ko'rsatdi. Bu holat infratuzilma, kadrlar salohiyati va bozor hajmi innovatsion faollikning asosiy hududiy determinantlari ekanini tasdiqlaydi. Amaliy tavsiya sifatida past faollikdagi hududlarda innovatsion infratuzilmani bosqichma-bosqich rivojlantirish, texnologik servislar va kadrlar tayyorlashni kuchaytirish lozim.

Uchinchidan, innovatsion faollik bilan iqtisodiy natijalar o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik aniqlandi: innovatsion faollik indeksi bilan sanoat mahsuloti o'sishi o'rtasidagi korrelyatsiya 0,86, eksport hajmi o'sishi bilan 0,84, mehnat unumdorligi bilan 0,83 darajada shakllandi. Bandlik bilan bog'liqlikning nisbatan pastroq (0,49–0,64) bo'lishi innovatsiyalar qisqa muddatda ko'proq intensiv o'sish va qo'shilgan qiymatni oshirishga xizmat qilayotganini, ijtimoiy samaralar esa uzoq muddatda namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Ilmiy jihatdan bu natija innovatsion faollikni hududiy iqtisodiy rivojlanishning strategik drayveri sifatida talqin qilishni asoslaydi.

To'rtinchidan, umumiy xulosa shundan iboratki, oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faolligi va hududiy taqsimlanishi mintaqaviy iqtisodiyotda samaradorlik va raqobatbardoshlikni belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Shu bois innovatsion siyosatni bir xil standart choralar asosida emas, balki hududlarning real imkoniyatlari va cheklovlarini inobatga olgan holda differensial tarzda amalga oshirish zarur. Amaliy tavsiyalar sifatida hududiy klasterlashni chuqurlashtirish, innovatsion loyihalarni markaz–periferiya hamkorligi asosida yoyish va innovatsion faollikni baholashda integral ko'rsatkichlardan foydalanishni kengaytirish taklif etiladi.

Adabiyotlar / Aumepamypa / Reference:

Anselin, L. and Rey, S. (1991) 'Properties of tests for spatial dependence in linear regression models', *Geographical Analysis*, 23(2).

Boschma, R. (2005) 'Proximity and innovation: A critical assessment', *Regional Studies*, 39(1).

Capitanio, F., Coppola, A. and Pascucci, S. (2010) 'Product and process innovation in the Italian food industry', *Agribusiness*, 26(4).

Crescenzi, R. and Rodríguez-Pose, A. (2011) 'Innovation and regional growth: Evidence from Europe', *Regional Studies*, 45(10).

Crescenzi, R. and Rodríguez-Pose, A. (2012) 'Innovation and regional growth in the European Union', *Growth and Change*, 43(1).

Delgado, M., Porter, M.E. and Stern, S. (2010) 'Clusters and entrepreneurship', *Journal of Economic Geography*, 10(4).

Fagerberg, J. and Srholec, M. (2008) 'National innovation systems, capabilities and economic development', *Research Policy*, 37(9).

Fagerberg, J., Mowery, D.C. and Nelson, R.R. (2005) *The Oxford handbook of innovation*. Oxford: Oxford University Press.

FAO (2022) *The State of Food and Agriculture: Innovation in Agriculture*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.

Feldman, M.P. and Kogler, D.F. (2010) 'Stylized facts in the geography of innovation', in Hall, B.H. and Rosenberg, N. (eds.) *Handbook of the Economics of Innovation*. Amsterdam: Elsevier.

García-Martínez, M., Lazzarotti, V. and Manzini, R. (2021) 'Innovation management in the food industry: A systematic literature review', *Trends in Food Science & Technology*, 113.

OECD (2020) *Regional Innovation Systems: Policy Implications for Industrial Development*. Paris: OECD Publishing.

Triguero, Á., Moreno-Mondéjar, L. and Davia, M.A. (2013) 'Drivers of different types of eco-innovation in European SMEs', *Ecological Economics*, 92.

World Bank (2021) *Innovation, Productivity and Regional Development*. Washington, DC: World Bank Group.